

סימן ט

מצוה לעלות לארץ הקודש*

א. כך לשונם של התוס' בכתובות (קי ע"ב, ד"ה הוא): "הוא אומר לעלות - אינו נוהג בזמן הזה דאיכא סכנת דרכים. והיה אומר רבינו חיים דעכשיו אינו מצוה לדור בא"י כי יש כמה מצות התלויות בארץ וכמה עונשין דאין אנו יכולין לזזהר בהם ולעמוד עליהם". עכ"ל.

ודאי צ"ל, דשתי הסיבות המוזכרות בתוס' (דאיכא סכנת דרכים ושיש כמה מצוות שא"א לקיימם), היו שייכות דווקא בזמנם של בעלי התוס', שהדרכים היו בחזקת סכנה ופיקוח נפש, הדוחה את כל התורה כולה, וכעין זה כתב הרשב"ש בתשובה (ס"ס א) שהמונעים עצמם לעלות מחמת סכנת הדרך, אין עליהם תביעה. והביאו הב"י באבן העזר ס"ס עה (סע"ה). וכמובן קשה מאוד היה לקיים מצוות בארץ ישראל בשעה קשה כזו.

אמנם היום אין שום סברא למנוע עלייה לא"י מהטעם שהדרכים בחזקת סכנה, ועוד, ב"ה עם שיבת עם-ישראל לארצו, אין כל קושי מיוחד בקיום מצוות התלויות בארץ, תרומות ומעשרות ואפילו מצוות השמיטה. בפרט בזה"ז אפשר דרא והוקמו מכונים ואגודות עבור מצוות התלויות בארץ (כדוגמת "מכון התורה והארץ" ודומיו), והם דואגים שהדברים יתבצעו בצורה הטובה ביותר ע"פ ההלכה, כאשר עינינו תחזינה מישרים.

ב. לגבי דברי האדמו"ר מסטמאר זצ"ל בעל ה"ויואל משה", שרבנו חיים חושש שמא לא יקפידו על כלל המצוות, שהקב"ה מקפיד עליהם יותר בא"י. עכת"ד. זה דבר תימה, וכי נאמר לו לאדם להימנע ממצוות עשה בשביל חשש כזה? אדרבה, יעלו לא"י ויקפידו במצוות?! (משל למה הדבר דומה, למי שאינו אוכל פירות הקדושים בקדושת שביעית, כי חושש שמא לא ינהג בהם קדושה, ותחת זאת קונה פירות מנוכרים שמשתמשים בממונו כדי להרע לעם ישראל רח"ל, כפי שידוע בעוה"ר).

* מאמר זה בעיקרו נכתב כתגובה למאמר אחר שהתפרסם בעלון הישיבה 'אשכולות' (גיליון 211, פ' ויקה"פ תשע"ב, קחנו ועיניך שים עליו). לכן נכתב בצורת הערות המתייחסות לאותו מאמר, ודבריו יובנו מתוך דברי.

ועוד, דודאי פשט דברי רבנו חיים כוונתו למצוות התלויות בארץ (כפי הלשון שם בתוס': "כי יש כמה מצוות התלויות בארץ". אמנם ריט"ב כנראה דייק מהמילים "וכמה עונשין") ולא להקפדת-יתר של הקב"ה בכל המצוות בא"י.

וראוי להביא בזה את דברי התרומת הדשן בפסקים (סי' פח), וז"ל: "ומה שכתבת לי עוד, מעלייתך לארץ צבי ולעיר הקדש שתבנה במהרה בימינו... דע לך דבדודאי שבח גדול ומעלה יש לו לאדם הדר בא"י, וכ"ש בעיר הקדש לתועלת לעה"ב וגם לעה"ז. אמנם שמענו כמה פעמים שיש לשם בני ברית מערכיים נחשבים לרשעים גמורים, מוסרים מפורסמים והם טורדים ומבלבלים האשכנזים שהם שומרי תורה. וגם כי המזונות דחוקים ומצומצמים לשם מאד והרווחים קשים, מי יוכל לעמוד בכל זה, מלבד גודל רשעת הישמעאלים אשר לשם. לכן כל איש ישער בעצמו בהשגת גופו וממונו, באיזה דרך יוכל לעמוד ביראת השם ובשמור מצותיו כי זה כל האדם". עכ"ל. היינו, דאפילו בזמן ההוא שהיו רעות רבות וצרות, מ"מ יש עניין בעלייה לא"י. וק"ו בבשק"ו בזה"ז.

וכבר ידוע שכמה וכמה אחרונים דחו את דברי רבנו חיים הנ"ל וכתבו כעין הסברא הנ"ל שהרוצה לקנות קרקע בא"י ולקיים מצוות התלויות בארץ מי מעכב על ידו. ועי' שו"ת מהרי"ט יו"ד סי' כח, ובחי' לכתובות קי ע"ב, וכעיי"ז בספר של"ה שער האותיות סוף אות קו"ף (קדושת המקום), ושם כתב שעל זה נאמר (הושע יד, י): "כי ישרים דרכי ה' וצדקים ילכו בהם ופושעים יכשלו בהם". ואם כך הוא בזמנם של האחרונים הנ"ל, ודאי שבזה"ז פשיטא ופשיטא שיש מצווה לעלות ואין לחשוש חשש רחוק ודחוק כזה שלא תהיה אפשרות לקיים מצוות התלויות בארץ.

יתרה מזו, ע"ש בשל"ה שכתב שדעה זו דעת יחיד היא, ובשו"ת מהרי"ט שם כתב דמ"ש דאין מצוה בזה"ז - הגהת תלמיד היא ולא דסמכא היא כלל, ובחי' לכתובות שם כתב דלית דחש להא דר"ח כלל, וכ"כ בשו"ת מבי"ט ח"א סי' רמה, ועיי"ש ח"ג סי' קלא.

על כן סברת רבנו חיים היא דעת יחיד דחווה לרוב ככל הפוסקים, ראשונים ואחרונים. אמנם הסברא הראשונה בתוס' (דאיכא סכנת דרכים) נתקבלה בין הפוסקים, אך זה שייך רק בזמן שיש סכנת דרכים, וכנ"ל. וכל זה מפורסם, עד שכתב בפת"ש (אה"ע שם, סק"ו) ש"כן מבואר מכל הפוסקים ראשונים ואחרונים שכתבו שכופין האשה שתעלה עמו".

ג. שיטת רש"י: יש להוסיף על דברי הכותב, שאמנם רש"י עה"ת כתב (במדבר לג, נג) שהמצווה היא הירושה ואילו הישיבה היא הבטחה (וכ"פ הספורנו שם ועוד), מ"מ מדבריו בכתובות משמע שיש גם מצווה לישוב בארץ, וראה לקמן (אות ו) בעניין שלושת השבועות. וע"ע בפירוש אוה"ח הקדוש עה"ת שם.

ד. שיטת המאירי: הנה, כתב המאירי להדיא בחידושו לב"ק (פ ע"ב ד"ה מצוה), וז"ל: "מצוה על כל אדם מישראל לקבוע דירתו בארץ ישראל ולישבה כפי כחו לקח בית בארץ ישראל כותבין עליו אוננו על יד גוי אף בשבת משום ישוב ארץ ישראל הקלו בשבות". ומה שכתב בכתובות (הובא במאמר), הרי שם כתב שם בפירוש שטעמו הוא: "שכל מה שאמרו לא אמרו אלא מפני שסתם חוצה לארץ אין חכמה ויראת חטא מצויין בה לישראל לרוב הצרות ועול הגליות שסובלים שם אלא אם כן על ידי עמל גדול וצער גלגול סבל הצרות וההתיאש מהם לעבודת השם לשרידים אשר ה' קורא וסתם ארץ ישראל חכמה ויראת חטא מצויין בה". אך מצוה ודאי איכא.

ה. שיטת הרמב"ם: הנה, כבר כתבו רבים מהאחרונים לדחות את דברי הרב מגילת אסתר שהוזכר במאמר. ועי' בשו"ת ציץ אליעזר (חלק ז סימן מח - קונ' אורחות המשפטים פרק יב) ומטי בה משמיה דהגראי"ה קוק זצ"ל, לבאר דעת הרמב"ם ע"פ מה שכתב בעצמו בשורשים לסהמ"צ (שורש רביעי) וז"ל: "אין ראוי למנות הציוויים הכוללים כל התורה כולה". ע"כ. וידועים הדברים ששייבת א"י שקולה כנגד כל המצוות². והרמב"ם גם הוא כתב במ"ע של קידוש החודש (מצוה קג) במעלת א"י כי מציון תצא תורה, עש"ב. לכן מצות יישוב א"י לא נמנית בחשבון המצוות של הרמב"ם. וע"ע בשו"ת חת"ס (חאו"ח סי' רג, חיו"ד סי' רלד), וכ"כ בספר שדי חמד (ח"א כללים מערכת האל"ף אות רמו, וע"ע בחלק שמיני אסיפת דינים עמ' תרפ' אות ד מערכת ארץ

² ראה: ספרי דברים פסקא פ ד"ה כי, מדרש תנאים דברים (יב, כט), ילקו"ש תורה רמז תתפ"ה ד"ה כי יכרית, והרמב"ן בהשגותיו לסהמ"צ מ"ע ד, ועי' אוה"ח הקדוש לפרשת ניצבים (דברים ל, כ) ד"ה ואמרו לשבת ועוד.

אמנם יש שדחו ביאר זה בדעת הרמב"ם (עי' שו"ת בני בנינים לרבי יהודה הרצל הנקין, ח"ב סי' מב), שא"א לדמות מצות יישוב הארץ ל"מצוה כוללת" עליה דיבר הרמב"ם בשורש הרביעי, לפי ששם כוונתו למצוה שאין בה מעשה מיוחד אלא היא כוללת הרבה מצוות אחרות, ואילו כאן - הרי יש במצות יישוב הארץ תוספת על המצוות הפרטיות המתסעפות ממנה (כתרו"מ ועוד), והיא - עצם החובה לשבת בארץ. עכת"ד. אולם נראה שכוונת הדברים היא כן: מצות יישוב הארץ היא עיקרון געלה ויסודן של עשרות מצוות בתורה, ולכן אינה נכנסת תחת המסגרת של תרי"ג מצוות.

ישראל) והרב חיד"א בספרו יוסף אומץ (סימן יט). והחת"ס (או"ח שם) הפליג וכתב בזה"ל: "ולדידיה (כוונתו לרמב"ם) הוקדשו החדשים ההמה ע"פ חשבונות של הסמוכים האחרונים הלל וחבריו ומשם קדושה יוצא לכל ישראל, אבל אי ח"ו הי' בטלה ישיבת ארץ ישראל בזמן הזה, בטל גם הקידוש ההוא (קידוש החדש), ורוב מצוות בטלות חלילה". עכ"ל. נמצא לפי דברים אלו, שאכן הרמב"ם לא מנה מצווה זו דווקא בגלל חשיבותה הגדולה.

ו. בדברי הריטב"א בכתובות (קי ע"ב, ד"ה הכל מעלין) שהוזכרו במאמרו של הכותב, כתב שם שני צדדים בהבנת דברי הריטב"א: א. שקודם החורבן הייתה מצוות עלייה לא"י ולאחריו יש רק "חבת הארץ". ב. תמיד הייתה רק מצוות "חבת הארץ". וכתב שם שדעתו נוטה לומר שלדברי הריטב"א לאחר החורבן אין מצווה אלא רק חבת הארץ, ולא כצד השני שגם קודם החורבן יש רק חבת הארץ, עכת"ד.

ואחר המחילה, שני הצדדים בהבנת דברי הריטב"א אינם נכונים, דהריטב"א כתב שם בזה"ל: "הכל מעלין כו' - פירוש ואפי' לאחר החרבן, דאכתי איכא חבת הארץ וכדאייתא בגמרא" עכ"ל. וכל מי שעניינים בראשו ומוח לו בקדקודו ידקדק בלשון הריטב"א דדבריו דקאי על מצוות עלייה לא"י ולא על חבת הארץ. הריטב"א כאן מחדש שאפילו לאחר החורבן הכל מעלין לארץ ישראל, והסיבה לכך היא, משום דאכתי איכא חבת הארץ. הריטב"א לא כתב "ואפילו לאחר החרבן אכתי איכא חבת הארץ" שמשמעו שאמנם אין מצווה אך נשארה רק חבת הארץ, אלא כתב "דאכתי", היינו שזו הסיבה לכך שמצוות עלייה לא"י קיימת גם אחר החורבן. אולי דווקא ההבנה השנייה בדברי הריטב"א (שהכותב שלל), יכולה להתיישב בלשונו, אך נראה שיש הכרח לומר הריטב"א סובר שיישוב א"י זו מצוה, ממה שכתב בחידושו למסכת ר"ה (לב ע"ב, ד"ה מיהו שמע מינה) וז"ל: "שאני ישוב ארץ ישראל שאינה מצוה לשעתה אלא קיימת לעולם והיא תועלת לכל ישראל שלא תשתקע ארץ קדושה ביד ערלים", עכ"ל. וכל מילה מיותרת.

ז. ראשונים רבים נוספים כתבו שמצוות עלייה לא"י היא מצווה דאורייתא, והרי לך חלקם ואידך זיל גמור: כן משמע שדעת הראב"ד (הובא בר"ן סוף כתובות, ד"ה לאיתוי), וכך סתמו הרי"ף (כתובות סה ע"ב בדפי הרי"ף) והרא"ש (כתובות פ"ג ס"י יח) שהביאו את המשנה בכתובות שכופין לעלות, והטור (אה"ע ס"י עה) כתב: "נראה

שאינן חילוק בין בזמן הזה לזמן הבית". ועי' בס' של"ה הנ"ל (שער האותיות, אות ק, קדושת המקום), שכך ביאר בדעת הראשונים הנ"ל. ועי' בשו"ת הרשב"ץ (ח"ג ס' רפח) ובספרו זהר הרקיע (עשין אות עו). ועי' ספר חרדים (פרק נו, אות טו) שכתב: "מצות עשה מן התורה לדור בארץ ישראל, שנאמר (דברים כו, א) 'וירשתה וישבת בה'", ועוד רבים, ודי בזה.

ולהרחבת העיון במשנתו של הרמב"ם ובכל עניין מצווה זו, מומלץ לעיין בספר "אם הבנים שמחה" להגרי"ש טייכטל זצ"ל, שדן בזה באורך וברוחב ודחה כל סברא לומר שאין מצווה ביישוב א"י. וכן עי' בספר "נחלת יעקב" ב' חלקים.

עכ"פ ודאי שא"א לומר שרוב הראשונים סוברים שאין כל מצווה כזו, בשעה שהכותב ראה רק חלק (מועט, צריך לומר) מדברי הראשונים, וחלקם אף לא הובנו כהוגן, ויש לזוהר ולדקדק היטב בהבנת דברי רבותינו מדורות ראשונים, שהדורות הללו קודש הם ואין לנו רשות להשתבש בהם.

ח. מה שכתב בסוף דבריו (בסוגריים המרובעים) בעניין שלושת השבועות "ולא ראיתי אף אחד מהפוסקים שהתייחס לדברי אגדה אלו". הנה אני הקטן ראיתי גם ראיתי, ואלו הם: שו"ת הריב"ש סימן קא, שו"ת הרשב"ש סימן ב (שציין אליו הכותב בעצמו, ופלא שלא ראה מה שכתב שם הרשב"ש בזה), והאריכו בעניין זה להלכה. והנה אמת נכון הדבר שבשו"ת אבני נזר (חיו"ד ס' תנד אותיות מ-סא) דן באגדה זו אם היא הלהכה או לא. אך לכתוב שאין התייחסות לדרש זה בספרי הפוסקים, כן לא יעשה.

ומ"מ כבר כתבו אחרונים רבים, שגם לפי השיטה שאסור לעלות לא"י בגלל שלושת השבועות, מ"מ מאחר שניתנה רשות מהמלכויות לכל ישראל לעלות לארץ ישראל, אין זו עליה בחומה, וכיון שסר פחד השבועות, חזרה מצות ישיבת ארץ ישראל למקומה, ומצוה על כל אחד לסייע בכל יכלתו לקיים מצוה זו. ועי' שו"ת אבני נזר (שם אות נו), ע"פ רש"י בכתובות קיא ע"א (ד"ה שלא יעלו בחומה, שכתב שם: "יחד ביד חזקה", ומשמע דאם אומ"ה מסכימים שרי), ועי' שו"ת ציץ אליעזר (ח"ז ס' מוח פ"ב), וארץ חמדה (ספר א שער א ס' ו), על ישיבתנו היום בא"י ללא עול זרים. ועוד יש להאריך במשמעות ישיבת א"י (גם אם אינה מצוה) אך די בזה.

לסיכום: כמעט כל הפוסקים, ראשונים ואחרונים, סבורים שמצווה לעלות לא"י ככל שהדבר ניתן. וה' יצילנו משגיאות ויראנו מתורתו נפלאות, אכי"ר. [עוד בעניין זה ראה לקמן בהערות למסכת גיטין, דף ח ע"ב, לגבי כתיבת שטר מכר על קרקע בשבת.]